
Љубодраг Димић

СРПСКО-АЛБАНСКИ ОДНОСИ И ИСТОРИОГРАФИЈА (Горђе Борозан, Велика Албанија – порјекло, пракса, Београд 1995, 57.)¹

У временима криза, попут ове у којој се задесио српски народ, буја свест о протеклој историји. О коренима процеса, који се збивају пред очима савременика, судове изричу сви – политичари, писци, новинари, интелектуалци, људи који се у преиспитивању прошлости ослањају на сећање и лично искуство, код којих постоји привид „видљивости” узрока и последица. У општем вишезвучју понајмање се чује глас људи струке. Професионално окренути прошлости, у сталном трагању за што садржајнијим и објективнијим знањима, историчари, посебно добри историчари, одлучују се да изричу судове само онда када су проучили све релевантне историјске изворе и истраживачки обухватили целокупну историјску материју. Тако се дешава да о темама које лаицима изгледају као теме о којима се све зна, о којима је све речено, о којима постоји поплава политичких оцена, вредносних судова, паушалних ставова, стереотипа, историчари сабирају тек прва поуздана знања и пишу прве ваљане књиге. Наша данашња знања о бројним књигама из прошлости и савремености српског и албанског народа више су него оскудна и једнострана. Постојећа литература, препуна идеолошких садржаја и тврдњи, није у стању да издржи критику историје као тока, да на знањима прошлости назначи путоказе за будућност, да задовољи основне критеријуме струке. Решавање српско-албанског питања одувек је превазилазило унутрашње границе Југославије и Албаније, добијало интернационалне размере, задирало у међународни поредак, тицало се суседних држава и великих сила. Тако је било у целом протеклом столећу: 1878, 1912-1918, 1941-1945, 1948, 1968, 1981, 1988-1995. године. У питању је сложен проблем са својим унутрашње-политичким и међународним аспектом али и са економско-привредном, етничком, територијалном, језичком, културном и просветном, идеолошком димензијом. Историчари нису могли а да га не идентификују,

---

¹ Реч на промоцији књиге „Велика Албанија – порјекло, идеје, пракса”, Централни клуб Војске Југославије, 19. 01. 1996.

да не уче његов судбински значај, да не осете да је то „животно питање” за неколико балканских народа. Ипак, као да су се клонили те привлачне, актуелне, важне теме са изразитим емоционалним и политичким набојем који изобличује истину и пресудно доприноси да се у свести савременика често сударају слике исте прошлости. О њој су писали најчешће фрагментарно, „на парче”, посматрајући издвојене догађаје и краће хронолошке периоде, веома ретко се упуштајући у анализу процеса дугог трајања дубоко укорењених у историјски контекст балканских и европских политичких, економских и културних прилика. Као да су се плашили да се политички осетљивој и на моменте табуисаној теми сувише приближе и сагоре на њеном пламену.

Садржајна и обухватна знања о пореклу, идеји, пракси „Велике Албаније” др Ђорђе Борозан је сабирао дуго и темељно. Бавећи се „источним питањима” и етапом његовог решавања на Берлинском конгресу 1878, он се већ средином седамдесетих година истраживачки сусрео са темом која је, две деценије касније, уобличена у волуминозну монографију „Велика Албанија – порјекло, идеје, пракса”. О обиму истраживања можда упечатљивије од свега говоре бројке: истраживање је обављено у 11 архива у земљи (Београд, Приштина, Скопље, Цетиње, Подгорица) и иностранству (Рим, Лондон, Беч); прегледано је 45 архивских фондова и збирки; ишчитана је обимна објављена дипломатска грађа енглеске, немачке, италијанске, албанске, српске, југословенске провенијенције; консултована је богата рукописна заоставштина више националних библиотека; прегледани бројни мемоарски списи; темељно је истражено 18 листова на српском, албанском и италијанском језику; критички је претресена обимна историографска, политиколошка и публицистичка литература (преко 230 наслова на српском, македонском, албанском, енглеском, италијанском, немачком језику). Наведено истраживање суочило је аутора са обиљем историјских извора, омогућило му да незнању које подстиче емоције, и политичке и идеолошке инструментализације чини могућим, помогло му да „гради” што тачнију слику прошлости, да се умно и зналачки бави историјом. Заснована на добром познавању литературе студија др Ђорђа Борозана је претежно ослоњена на сопствену ауторову авантуру у историјске изворе, разгртање чињеница, размишљање над њима. Чињенички нова, оригинална и богата она је у сталној полемици са албанском историографијом оптерећеном наслеђем и прилагођеном потребама дневне политике (национални романтизам, политизација, идеолошка искључивост). Досегнути резултат превазилази границе националне историографије.

Студија др Ђорђа Борозана прва је целовита интерпретација феномена званог „Велика Албанија”. У питању је сложенија студија на чијим се страницама преплиће прокламовано и стварно. Аутор прати генезу политичке идеје о „Великој Албанији”, настајање планова и програма који су идеју територијалне и етничке „Велике Албаније” требало да оживотворе и праксу реализације идеје у конкретној исто-

ријској ситуацији у хронолошком опсегу од готово седам деценија (1878-1945) идентификује се простор који географски омеђује идеју о „Великој Албанији” (Косовски вилајет, Скадарски вилајет, Јањински вилајет, Битољски вилајет), посматра се немирно балканско окружење, пажња се поклања европским државама чији се политички, економски, стратешки интереси преламају преко судбина балканских народа.

У истраживачким проблемима са којима се аутор суочио и које је настојао да разреши, речито говори разуђени композициони рељеф књиге. У мноштву поглавља (46) лако се идентификује неколико великих целина. Попут каквог лука оне спајају тренутак када се временом „интернационалног трансa” када, на крају једног крвавог рата у коме се иста та идеја у пракси исказала у свој својој погубности (терор, насиље, злочин), настаје привид вечног пријатељства идеолошких истомишљеника у Југославији и Албанији. Прва целина посвећена је настајању програмских визија територијалне и етничке Албаније, у последњим деценијама турског господства на Балкану, искуству балканских ратова. Првом светском рату и настајању албанске и југословенске државе. Друга прати две деценије дуги (1918-1938) развој југословенско-албанских односа оптерећен ратовима на граници, упадима банди, страхом, терором, неповерењем. Трећа целина говори о годинама италијанске окупације Албаније у предвечерју Другог светског рата (1938-1941). Четврта је посвећена Протекторату „Велика Албанија” (1941-1943). Пета целина посматра време обележено настајањем Друге призренске лиге (септембар 1943), Бујанском конференцијом и крајем ратних операција у 1945. години.

У периоду дугом готово седам деценија прати се изразити антисловенски и антигрчки карактер идеје и њене реализације. Приказује се опседнутост албанске елите мишљу да су Албанци једини аутентични наследници турског територијалног наслеђа на Балкану и са тиме повезано настојање да „Велика Албанија” буде што већа. Идентификује се територијално и етничко у плановима, посматра срастање те две компоненте које формирају албански етноцентризам и експанзионизам, открива неминовност сукоба са суседима Србима и Грцима. Територијално и етничко у албанском национализму мобилише и интегрише албанску нацију, доприноси да „албанство постаје једна религија Албанаца”, али, истовремено, окива свест, свађа са суседима, сатире, доприноси војном организовању друштва, подстиче заостајање, ускраћује будућност. Посебна пажња се поклања разобличавању идеолошке матрице и праксе албанског национализма као инструмента турске спољне политике (задржавање на Балкану), фаворита Аустро-Угарске монархије на „словенском југу” (противтежа словенским народима), средства италијанске пенетрације на другу обалу Јадрана, реализатора циљева немачког „новог поретка” на југоистоку, експонента коминтернистичке политике на Балкану. Дате су бриљантне анализе југословенско-албанских, југословенско-италијанских, албанско-италијанских, југословенско-бугарских и албанско-бугарских политичких,

дипломатских и војних односа. У више тематских кругова посматрају се односи на релацији Београд – Рим – Тирана, Београд – Софија – Тирана, Загреб – Тирана – Софија (тзв. „Балкански лук“). Упоредо са тим прати се осетљива политичка, дипломатска и обавештајна делатност у великим европским метрополама (Цариград, Беч, Рим, Берлин, Москва, Лондон, Париз). Истраживање показује да се Албанија појављивала као најосетљивије питање у лошим односима Италије и Југославије. Племенска, верска, социјална, персонална, економска и психолошка подвојеност Албаније те односе је додатно оптерећивала својом нестабилношћу. Посебна пажња је посвећена терористичкој делатности Косовског комитета. У оптици аутора је простор: јужна Албанија са Епиром и Јањином; северна и средња Албанија са Скадром, Тираном и Елбасаном; Македонија са Дебром, Скопљем, Гостиваром, Прилепом, Велесом, Битољем и Охридом; Косово и Метохија са градовима Пећ, Ђаковица, Призрен, Митровица, Приштина, Гњилане, Прешево, Куманово, Нови Пазар и Сјеница. У питању је простор испуњен хаосом, етничким чишћењем, терором, миграцијама, етничким мимикријама, несигурношћу али и сиромаштвом, глађу, примитивизмом, несрећом, мржњом која нараста и која се исказује кроз све облике суровости. Простор оптерећен прошлошћу испуњеном супротностима живота у феудалној држави отоманског суверенитета, ратовима за наслеђе Турског царства, политиком Аустроугарске монархије и рецидивима које је она за собом оставила, али и свакодневица препуна сукоба на границама и око разграничења, претензија на туђу територију, мешања у унутрашње ствари суседа. Аутор прати перманентне ратове за назначену територију, упаде банди које по каткад имају и по 10.000 чланова и више личе на мале армије, побуне и устанке који се јављају као константа живљења, делатност регуларних армија, неуспеле демилитаризације и успешна наоружавања становништва, стални шверц оружја, токове новца којим се све може купити, становништво које развејавају и тање ратови, сеобе, миграције, болести. Др Ђорђе Борозан нам приповеда драматичну и вечиту причу о: комбинацијама велике европске политике на Балкану; тајним споразумима; делатности агентуре, стратешким правцима којима се крећу војске, око чије се контроле сударају и боре велике империје и унесрећују мали балкански народи (Инстанбул – Сарајево; Сарајево – Солун; Београд – Скопље – Солун; Београд – Софија – Цариград; Скадар – Јањина; Тирана – Солун – Цариград); поткупљивим политичарима; конспиративним организацијама; острашћеним завереницима; интригама и тероризму; емигрантској делатности; качачком покрету; терору као основном методу политичког деловања, спољној политици Југославије која Косово брани у Албанији.

У средишту истраживања су године 1939-1945, од момента када је Италија војно закорачила у Албанију и почела да оживотворује сан о „Великој Албанији“, до тренутка коначног ослобођења 1945. године. Др Ђорђе Борозан прати инсталирање италијанских окупационих власти у

Албанији и њено претварање у протекторат, фашизацију те мале балканске земље, војне операције на албанском ратишту априла 1941. године, територијално ширење Албаније прикључењем источних делова Црне Горе, Косова и Метохије, западне Македоније, Епира. Посебна пажња је поклоњена националном обликовању и уређењу нове државе, структури албанске политичке и економске елите (монархисти, беговат, трговци, бирократија), основним полугама фашистичког режима (фашистичка партија, Косовски комитет, Албански народни савез, Удружење „Легалитет“, национални фронт, Друга призренска лига), слому италијанског фашизма 1943. године, формирању Друге призренске лиге, колаборационизму и војној снази албанских војних јединица, војном и моралном поразу идеје о „Великој Албанији“, националним и територијалним заблудама албанских комуниста.

На страницама књиге „Велика Албанија – порекло, идеје, пракса“ читалац се упознаје са делатношћу више генерација албанских првака. Од османских чиновника и албанских интелектуалаца Абдул-бега Фрешарија, Пашко Васе и Хаџи Зеке, који оличавају творце идеје, преко Хасана Приштине, Бајрама Цурија, Исмаила Кемала, Исе Бољетинија, Фана Нолија, Ферата Драге, Цена бега Креизуиа и Ахмета Зогуа, до Џафера Деве, Реџепа Митровице, Цазима Блаце, Фадиља Хоџе и Енвера Хоџе. У питању су различити људи – интелектуалци, политичари, хајдуци, револуционари, убице, али сви фанатично одани идеји „Велике Албаније“. Тај изразито персонализовани приступ посебан је квалитет књиге.

Српској и југословенској историографији др Ђорђе Борозан је подарио поуздану књигу, добро написану књигу (стручно, занатски беспрекорно, смирено, непристрасно), књигу пуну нове фактографије и добрих историјских анализа, књигу богату рационалним знањима која употпуњују историографску слику епохе. Војноисторијски институт, који је издавач ове вредне студије, стога има посебну одговорност да ово вредно дело подржи и учини га доступним, како стручној и читалачкој публици, тако и онима који доносе политичке одлуке у земљи и иностранству. Тачна слика прошлог неминовно ће допринети умнијем бављењу савременим и будућим.